

"Ο δάσκαλος ως φορέας της αγάπης για γνώση και ορθολογισμό"

του Νότη Μπερνίτσα Απόφοιτου 67'

Με μεγάλη χαρά -αφήνω την εξαιρετική τιμή- απευθύνομαι σε σας σήμερα και αισθάνομαι ότι εκπληρώνω ένα χρέος, που στην πραγματικότητα δεν μπορεί ποτέ να εξοφληθεί, στους δασκάλους, όχι μόνο τους δικούς μου αλλά σε όλους τους δασκάλους γενικά.

Θα ήθελα πρώτα πρώτα να σας πω πιο προσωπικά τι είναι για μένα ο δάσκαλος και τι είναι οι δάσκαλοι που με σημάδεψαν.

Δάσκαλος είναι αυτός που σε βοηθάει να φτάσεις σε ένα τρόπο σκέψευς και μια πορεία βίου που ο ίδιος επεξεργάζεσαι και διαμορφώνεις. Είναι αυτός που τον σκέφτεσαι πάντα, ακόμη και όταν έχεις ξεχάσει, ίσως, όλα όσα σου έμαθε. Είναι αυτός που σε ενέπνευσε, που άναψε μια μικρή σπίθα μέσα στο ακατάστατο παιδικό ή εφηβικό μυαλό σου. Μια σπίθα που άμα ανάψει δε σβήνει ποτέ, παρά μόνο όταν η φύση σου στερήσει την ικανότητα να διαλογίζεσαι και να κρίνεις.

Για να το πω λιγότερο ποιητικά, σε μια ανοικτή, δημοκρατική κοινωνία ο δάσκαλος είναι αυτός που σου δίνει το υλικό, τη βάση των γνώσεων, αλλά κυρίως αυτός που σε μαθαίνει να συνδυάζεις τις γνώσεις, να παίζεις με τις έννοιες, να λύνεις προβλήματα, να αμφισβητείς, να ψάχνεις, να επεκτείνεις τον ορίζοντά σου.

Ο δάσκαλος σου μαθαίνει τη δομή των προτάσεων και κάνεις τις πρώτες σου εκθέσεις. Σου μαθαίνει τις αρχές και τα θεωρήματα των μαθηματικών και λύνεις προβλήματα. Σου διδάσκει ιστορικά γεγονότα και διαμορφώνεις πρότυπα συμπεριφοράς. Σου διδάσκει θρησκευτικά και είτε βυθίζεσαι στη μαγεία του υπερβατικού είτε παλεύεις για πάντα και ίσως μάταια να καταλάβεις πως δημιουργήθηκε ο κόσμος και τι ρόλο έχεις εσύ σε αυτόν. Σου μαθαίνει αρχές και κανόνες, που μπορείς πάντα έλλογα να αμφισβητήσεις, σου υποδεικνύει τα όρια της ελευθερίας σου και την έννοια του κοινωνικού συμβολαίου. Σου μαθαίνει κυρίως να χρησιμοποιείς αυτό το ελάχιστο μέρος του σώματός σου, την εξωτερική φλοιίδα του εγκεφάλου σου, για να αναλύεις ορθολογικά τα φαινόμενα, τα γεγονότα και τον κόσμο και να δρας αναλόγως.

Όλες οι κοινωνίες που προοδεύουν, νομίζω χωρίς εξαίρεση, τιμούν και σέβονται τους δασκάλους. Και όταν οι κοινωνίες ή οι πολιτείες δεν έχουν τη δυνατότητα να ανταμείψουν υλικά τους δασκάλους, ανάλογα με την προσφορά τους, βρίσκουν ή πρέπει να εφευρίσκουν τρόπους να τους τιμούν και να τους δείχνουν το σεβασμό τους και την αγάπη τους. Αν αυτό χαθεί, το ισοζύγιο διαταράσσεται. Η εκπαίδευση γίνεται από διαδικασία μέθεξης στη γνώση,

τυπική συναλλακτική διαδικασία για την απόκτηση πιστοποιητικού. Η αξία της ουσίας παραμερίζεται για χάρη της απόκτησης προϋποθέσεων μοριοδοτήσεως σε ένα άγονο κόσμο τυπικών διορισμών και προαγωγών. Αν η αξία του χρήματος θέσει εκποδών την αξία της γνώσης, οι θεσμοί υφίστανται μία εντροπία και καταλήγουν να λειτουργούν για την αυτοσυντήρησή τους, τα Πανεπιστήμια για τους καθηγητές τους, οι δημόσιες υπηρεσίες για τους υπαλλήλους τους. Και τότε διερωτάται κανείς, αν το άλας μωρανθεί εν τίνι αλισθήσεται; ή πιο αρχαιοελληνικά κινδυνεύει να αναφωνήσει μαζί με τον τελευταίο Εθνικό αυτοκράτορα τον Ιουλιανό και το Μαντείο των Δελφών: "απέσβετο το λάλον ύδωρ".

Ας μην ανησυχεί κανείς ιδιαίτερα για τούτο εδώ το μέρος, το Κολλέγιο. Όλα αυτά τα μαγικά που ανέφερα για το ρόλο των δασκάλων, τα ζήσαμε (αν και πολλά δεν τα καταλάβαμε αμέσως) στο Κολλέγιο και τα έχω καταθέσει σε ένα μικρό μου κείμενο στη μνήμη του αξέχαστου καθηγητή μας, του Νέστορα Μπούρα, που με εμπνέει πάντα. Αλλά και την κοινωνικοποίησή μας με τη συμμετοχή στις μαθητικές κοινότητες, ένα μοναδικό, πρωτότυπο θεσμό που εισήχθη στο Κολλέγιο από τους ιδρυτές του, και την κοινωνική προσφορά με τους ετήσιους εράνους για την ανέγερση σχολείων τα ζήσαμε και τα μάθαμε στο Κολλέγιο. Την τελευταία χρονιά μου στο Κολλέγιο, ο έρανος έγινε για να κτισθεί ένα σχολείο στο Καλαμάκι της Στερεάς Ελλάδας, που επισκεφθήκαμε. Δεν θα ξεχάσω ποτέ τα φωτισμένα, φλογισμένα και υπερήφανα μάτια του δάσκαλου στο Καλαμάκι. Μας μιλούσε και ήταν σαν ένας Άτλαντας που σήκωνε στους ώμους του όλη την ιστορία της χώρας και το μέλλον των παιδιών της.

Και στη σημερινή εποχή, με όλες τις κοινωνικές και θεσμικές ανακατατάξεις, το Κολλέγιο ό,τι και να λέγεται (και πάντοτε βέβαια υπάρχουν δυνατότητες βελτιώσεως), κρατάει συνεχώς τη σημαία πολύ ψηλά υπό αντίξοες κατά καιρούς, πολιτικές ή οικονομικές συνθήκες. Αυτό το διαπιστώσαμε και από τα παιδιά μας που αποφοίτησαν από το ίδιο σχολείο. Αυτό που σίγουρα άλλαξε είναι ότι ίσως, λόγω των κοινωνικών συνθηκών, στην σύγχρονη εποχή το σχολείο να έχει πιο έντονη την ανάγκη της γονικής μέριμνας σε σχέση με τις απαιτήσεις της δικής μου εποχής, όπου όρια ετίθεντο από τον κοινωνικό περίγυρο. Έτσι, η προαιρετική για την δική μου περίπτωση περιδιάβαση στο κόσμο της επιστήμης, της φιλοσοφίας και της τέχνης με τον πατέρα μου τα πρωινά της Κυριακής όφειλε να ενισχυθεί από κάτι πιο συστηματικό στη σημερινή εποχή των παιδιών μας.

Ας αφήσουμε όμως τον κόσμο μας, το μικρόκοσμο του Κολλεγίου και ας στρέψουμε το βλέμμα μας τριγύρω στην ευρύτερη εικόνα της εκπαίδευσης στην Ελλάδα. Σε ένα κόσμο ορθολογισμού, η φυσική τάση θα ήταν οι κρατικές αρχές να παρέχουν κίνητρα και να ωθούν όλα τα σχολεία να γίνουν ίδια με τα καλλίτερα και όχι το αντίθετο, όπως συμβαίνει. Θα έπρεπε από τη φύση τους τα πρότυπα να δοκιμάζουν τις νέες μεθόδους και να τις μεταλαμπαδεύουν στα άλλα σχολεία. Επειδή όμως δυστυχώς τα πράγματα δεν γίνονται έτσι, αλλά μάλλον ανάποδα, με τάση ό, τι καλό να μην το σεβόμαστε αλλά να το υποβιβάζουμε τίθεται το ερώτημα: είναι διατηρήσιμο το μοντέλο ενός (ή ακόμη περισσότερων του ενός) σχολείων, που προσφέρουν μαθητική αριστεία και καλλιέργεια σε ένα άνυδρο γενικότερο περιβάλλον; Και κυρίως: Έχουμε ποτέ θέσει στον εαυτό μας, στους γύρω μας ή στους ταγούς της χώρας το απλό ερώτημα: **Γιατί στη φτωχή Ελλάδα του 1960, η δημόσια παιδεία ήταν σε πολύ υψηλό επίπεδο και στη πλούσια ευρωπαϊκή Ελλάδα του 2000 η δημόσια παιδεία, πλην εξαιρέσεων, βρισκόταν ήδη σε προϊούσα αποσάθρωση;** Αν η παιδεία αποτελεί σύμφωνα με το άρθρο 16 παρ. 2 του Συντάγματος "βασική αποστολή του Κράτους και έχει σκοπό την ηθική, πνευματική, επαγγελματική και φυσική αγωγή των Ελλήνων, την ανάπτυξη της εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης και τη διάπλαση τους σε ελεύθερους και υπεύθυνους πολίτες", αναρωτήθηκε η πνευματική ηγεσία του τόπου, αν η τρέχουσα πρακτική είναι συνταγματικά και πολύ περισσότερο ηθικά ανεκτή; Αν η πεμπτουσία της δημοκρατίας είναι η παροχή ίσων ευκαιριών, η ισότητα έναντι του νόμου και η ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας (σύμφωνα με τα άρθρα 4 παρ. 2 και 5 παρ. 1 του Συντάγματος), η σημερινή εκπαιδευτική πολιτική μπορεί να θεωρηθεί δημοκρατική; Παρέχει, τουλάχιστον στη θεσμική σύλληψη της και στην πρακτική της εφαρμογή ίσες ευκαιρίες στους πολίτες της χώρας και στα παιδιά τους; Μήπως το συνταγματικό δικαίωμα στη δωρεάν παιδεία του άρθρου 16 παρ. 4 φαλκιδεύεται με την αντικατάσταση του από δωρεάν πιστοποιητικά, απολυτήρια ή ακόμη και πτυχία, ιδίως στη τελευταία περίπτωση για τους συνδικαλιστές και τους αγκιτάτορες; Και μήπως τα πιστοποιητικά αυτά, που ήταν τα διαβατήρια για τη **μη δωρεάν**, βέβαια, είσοδο στο κάθε είδους και ευρύτερης υφής δημόσιο αποκτήσουν σιγά-σιγά την αξία των κουρεμένων με το PSI ομολόγων του Ελληνικού Δημοσίου; Οπότε, τίθεται ένα θεμελιώδες ερώτημα: μήπως οι γνωρίζοντες και επενδύοντες στη καλή ιδιωτική εκπαίδευση και σε καλά Πανεπιστήμια του εξωτερικού ή οι "έχοντες και κατέχοντες" κατά την προσφιλή λαϊκίστικη έκφραση, έχουν για τους εαυτούς τους και τα παιδιά τους περισσότερη ισότητα από τους άλλους ίσους, κατά τη γνωστή αποστροφή στο Animal Farm του George Orwell, που διδασκόμαστε κάποτε στο σχολείο αυτό;

Έχω τη γνώμη ότι τα αίτια της πτώσης της δημόσιας παιδείας δεν είναι οικονομικά. Έχω την εντύπωση ότι μέσα στον οικονομικό και ανάπηρο πνευματικό νεοπλουτισμό μας των τελευταίων δεκαετιών αναπαραγάγαμε για την ανώτατη εκπαίδευση το απριλιανό σύνθημα "κάθε πόλη και στάδιο, κάθε χωριό και γυμναστήριο" και παραγνωρίσαμε, το γεγονός ότι το **στοίχημα της αγάπης για γνώση, μάθηση και καλλιέργεια παίζεται κατά κανόνα στις νεότερες ηλικίες και ιδίως στο γυμνάσιο, αφού τεθούν οι βάσεις στο δημοτικό.**

Έτσι, η πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση εγκατελείφθησαν ως δεδομένες, έγιναν ο φτωχός συγγενής του πολιτικού ακτιβισμού και άνησαν με γεωμετρική πρόοδο οι πανεπιστημιακές σχολές παντός αχρήστου αντικειμένου, κατεσπαρμένες σε πόλεις, νήσους και χωριά χωρίς σχέδιο ή συνοχή, οι οποίες εξελίχθηκαν τελικά σε φυτώρια συντεχνιακής συναλλαγής. Ελάχιστη συγκριτικά σημασία νομίζω ότι δόθηκε τις τελευταίες δεκαετίες στη πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση με εξαίρεση τη "πιασάρικη" ρύθμιση των εισαγωγικών εξετάσεων στα Πανεπιστήμια και (ευτυχώς) την εισαγωγή του International Baccalaureat, που όμως παρέμεινε ακριβό πρόγραμμα για λίγα σχολεία. Αγνοήθηκαν ως επί το πολύ από τις πολιτικές ηγεσίες του Υπουργείου (και ελπίζω ότι δεν είμαι πολύ άδικος) οι τεράστιες αλλαγές στο γνωστικό περιεχόμενο και στις μεθόδους διδασκαλίας που συντελούνται διεθνώς στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση και μείναμε εγκλωβισμένοι συχνά, ιδίως σε ορισμένα αντικείμενα, σε ανεπαρκή, ιδεοληπτικά διδακτικά βιβλία, προϊόντα της νέας ελλειμματικής παραγωγής των Πανεπιστημιακών Ιδρυμάτων και της "χαλαρής" παιδείας.

Σήμερα επικρατεί μια κατήφεια σε σχέση με κάθε προτεινόμενη διαρθρωτική αλλαγή και μια απαισιοδοξία, ότι τίποτε δεν μπορεί να αλλάξει στον τόπο αυτό, αφού ακόμη και ο ψηφισμένος από τη συντριπτική πλειοψηφία της Βουλής νόμος για τη τριτοβάθμια εκπαίδευση ξηλώνεται με μεγαλύτερη ταχύτητα από ότι τα μάλλινα πουλόβερ που έπλεκαν οι παληές γιαγιάδες.

Αυτή λοιπόν τη μοιρολατρική αντιμετώπιση του ρόλου της εκπαίδευσης, του μέλλοντος της και της σημασίας των δασκάλων θα ήθελα να συζητήσω, γυρνώντας το ρολόι του χρόνου εκατό χρόνια πριν, όταν ο Ελευθέριος Βενιζέλος μαζί με τους φωτισμένους συνεργάτες του προσπαθούσε με επιτυχία να θέσει τα θεμέλια για τον εκσυγχρονισμό του Κράτους σε ιδεατή συνέχεια των προσπαθειών του Ιωάννη Καποδίστρια και του Χαρίλαου Τρικούπη.

Προηγήθηκε ο ταπεινωτικός πόλεμος του 1897, ακολούθησε το κίνημα του Στρατιωτικού Συνδέσμου στο Γουδί το 1909, η έλευση του Βενιζέλου στην Ελλάδα το 1910 και ο σχηματισμός της πρώτης του Κυβέρνησης.

Είχαν γίνει προσπάθειες, προτάσεις και σχέδια νόμων για τη μεταρρύθμιση της παιδείας, το 1889 από τον Γεώργιο Θεοτόκη της Κυβέρνησης Τρικούπη, το 1899 από τον Αθανάσιο Ευταξία της Κυβέρνησης Θεοτόκη, το 1911 από τον Απόστολο Αλεξανδρή της Κυβέρνησης Βενιζέλου και κυρίως το 1913 από τον Ιωάννη Τσιριμώκο της Κυβέρνησης Βενιζέλου. Όλες αυτές οι προσπάθειες παρέμειναν στη συντριπτική τους πλειοψηφία στο επίπεδο νομοσχεδίων (*Βενιζελισμός και Αστικός Εκσυγχρονισμός Επιμ. Γ.Θ. Μαυρογορδάτος - Χ. Χατζηιωσήφ 1988 Παν. Εκδ. Κρήτης, σ. 24 στο άρθρο Α. Δημαρά, Χαρακτηριστικά Αστικού Φιλελευθερισμού στα Εκπαιδευτικά Προγράμματα των Κυβερνήσεων Βενιζέλου*).

Στα νομοσχέδια του 1913 γίνεται προσπάθεια γενίκευσης του λαϊκού σχολείου και της αυτονομίας του που θα επιτρέψει την πρόσβαση όλων των ελληνοπαίδων στη στοιχειώδη εκπαίδευση.

Όπως γράφεται στην εισηγητική έκθεση, επί 1.324.972 αρρένων κατοίκων φοιτούσαν εις τα δημοτικά σχολεία 160.901 μαθηταί, δηλονότι 12,14%, επί 1.307.010 θηλέων έχομεν 72.263 μαθητριάς, δηλονότι μόνον 5,53% (Οι στατιστικές δεν ήταν ποτέ το δυνατό χαρτί της Ελλάδος! Πιο αξιόπιστη είναι η απογραφή του 1920 βλ. πιο κάτω στο κείμενο). Εκ τούτου εξηγείται και το θλιβερότατον φαινόμενον ότι εις επαρχίας της Ελλάδος, ο αριθμός των αναλφαβήτων γυναικών ανέρχεται εις 80% περίπου. (*Άννα Φραγκουδάκη, Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση και Φιλελεύθεροι Διανοούμενοι, Αθήνα, Κέρδος 9^η έκδοση άνευ ημερομηνίας, σ. 30*). Η εισηγητική έκθεση που είχε γραφεί από τον Δημήτρη Γληνό ορίζει σαφέστατα το δημοτικό ως το σχολείο, που δίνει την απαραίτητη γενική προπαίδεια "δια την γεωργίαν και κτηνοτροφίαν, την βιομηχανίαν και την βιοτεχνίαν" που θα συμπληρώνεται από σχολεία πρακτικής επιμορφώσεως και κατώτερες επαγγελματικές σχολές. Το δημοτικό δεν θα είναι ένα προγυμνάσιο, ούτε θα είναι υποτεταγμένο στους σκοπούς της μειονότητας που θα συνεχίσει σπουδές ως τα Πανεπιστήμια (*Α. Φραγκουδάκη, ο.π. σ. 29-30*).

Στην αμέσως επόμενη περίοδο 1917-1920 εισάγεται η νομοθεσία που υιοθέτησε τη δημοτική γλώσσα ως τη γλώσσα του δημοτικού σχολείου για τις τέσσερις πρώτες τάξεις και την καθαρεύουσα παράλληλα με τη δημοτική για τις δύο τελευταίες τάξεις του δημοτικού. Τα καινούργια αναγνωστικά "Τα Ψηλά Βουνά" και το "Αλφαβητάρι με τον Ήλιο" εισάγουν κυρίως τη νέα ιδεολογία του αστικού ορθολογισμού και μια παιδαγωγική φιλοσοφία προοδευτική και αντιαυταρχική (βλ. *Ν. Τσίρου. Η Νομοθεσία του Ελευθέριου Βενιζέλου κατά*

την Περίοδο 1911-1920 στα Πλαίσια της Μεταρρυθμιστικής του Πολιτικής και στα Κοινωνικόπολιτικά Δεδομένα της Εποχής. Έκδ. Παπαζήση, Αθήνα 2013, σ. 143-144). Η μεταρρύθμιση αυτή ανατράπηκε το 1921 μετά την Κυβερνητική αλλαγή του 1920.

Και φτάνουμε στη περίοδο διακυβερνήσεως του Ε. Βενιζέλου 1928-1932, όπου όλη η επωαζόμενη τόσα χρόνια μεταρρύθμιση τίθεται σε εφαρμογή με πυρετώδεις νομοθετικές πρωτοβουλίες. Το 1929 με Υπουργό Παιδείας τον Κωνσταντίνο Γόντικα, πατέρα του δικού μας σπουδαίου Προέδρου του Δ.Σ. Γιώργου Γόντικα κατατίθενται και ψηφίζονται 14 νομοσχέδια που περιλαμβάνουν τα περί στοιχειώδους εκπαίδευσης, μέσης εκπαίδευσης, τα περί ιδρύσεως πειραματικών σχολείων στα Πανεπιστήμια Αθηνών και Θεσσαλονίκης, τα των Διδασκαλείων Δημοτικής Εκπαίδευσης και Νηπιαγωγών, τα περί Διαδασκαλείου Μέσης Εκπαίδευσης, τα της Οργάνωσης Ανώτατου Εκπαιδευτικού Συμβούλου και άλλες ρυθμίσεις. Γενικός Εισηγητής των νομοθετημάτων αυτών ήταν ο Γεώργιος Παπανδρέου, βουλευτής και αργότερα Υπουργός Παιδείας του Ελευθέριου Βενιζέλου. (*Σπύρος Τζόκας, Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και το Εγχείρημα του Αστικού Εκσυγχρονισμού, Εκδόσεις Θεμέλιο 2002, σ. 167*).

Ως Υπουργός Παιδείας, το 1931 ο Γεώργιος Παπανδρέου στο Πρόγραμμα των Γυμνασίων του 1931 εισάγει και άλλες καινοτόμες ρυθμίσεις, όπως το δικαίωμα των συλλόγων των διδασκόντων σε κάθε σχολείο να αποφασίζουν κάποιες τροποποιήσεις στη δομή και το περιεχόμενο του Προγράμματος, το θεσμό των προαιρετικών μαθημάτων, τα μαθήματα ειδικής επιδόσεως, τα απογεύματα ελεύθερης εργασίας στο σχολείο. Στο νόμο για τα σχολικά βιβλία του 1931 νομοθετείται ακόμη η έγκριση πολλών βιβλίων για κάθε μάθημα και η επιλογή ενός από τον διδάσκοντα, η οργανικά δεμένη με τη μαθησιακή διαδικασία χρήση της σχολικής βιβλιοθήκης, η ερευνητική εργασία των μαθητών με προσφυγή σε εγχειρίδια και βοηθήματα και άλλα όμοια (*Α. Δημαράς, ο.π. σ.31*).

Παράλληλα, ενώ από την απελευθέρωση της Ελλάδος μέχρι το 1928 είχαν κατασκευασθεί 1.474 σχολικά κτίρια, στη διάρκεια της τετραετίας 1928-1932 κατασκευάστηκε τριπλάσιος αριθμός κτιρίων, 3.167 τα οποία χρηματοδοτήθηκαν με εξωτερικό δάνειο από Σουηδικό Τραπεζικό Όμιλο, ύψους 1.000.000 λιρών και με συμπληρωματικούς πόρους από το πλεόνασμα του προϋπολογισμού και συνεισφορά των δήμων και κοινοτήτων. (*Σπ. Τζόκας, ο.π. σ.159-161*). Μέχρι και τότε που ήμουν παιδί και μας βασάνιζαν οι γονείς μας με τις επιμορφωτικές εκδρομές στα σημαντικά μέρη της Ελλάδος και με εκείνες τις κουραστικές και επώδυνες ξεναγήσεις στα Μουσεία της χώρας (όπως άλλωστε κάναμε και εμείς στα δικά μας παιδιά) θυμάμαι με αγάπη και θαυμασμό πόσα από τα όμορφα παραδοσιακά σχολεία της

Ελλάδος έφεραν μαρμάρινη επιγραφή όπου γραφόταν ότι χτίσθηκαν επί Υπουργείας Γεωργίου Παπανδρέου. Είχα διαβάσει κάπου, ότι όταν ο Ελευθέριος Βενιζέλος βρισκόταν σε επίσημη επίσκεψη στη Γερμανία, τον προσεφώνησε εκ μέρους των Ελλήνων φοιτητών ο Γεώργιος Παπανδρέου και ο Ελευθέριος Βενιζέλος τον προσκάλεσε να τον επισκεφθεί στην Ελλάδα, όταν τελειώσει τις σπουδές του.

Αυτός ο επαναστατικός εκπαιδευτικός οργανισμός και η προβληματική που αναπτύχθηκε, που είναι απόλυτα σύγχρονη και συμβατή με τις σημερινές εκπαιδευτικές αναζητήσεις ήταν στη καρδιά της κοσμοθεωρίας του Ελευθερίου Βενιζέλου. Ο Νιρβάνας διηγείται πως το 1918 ήδη ο Ελευθέριος Βενιζέλος του είπε: "Πρέπει να ξέρετε ότι την εκπαιδευτική μας μεταρρύθμιση, τη λογαριάζω σαν τον μεγαλύτερο τίτλο της πρωθυπουργίας μου και σαν τη μεγαλύτερη υπηρεσία μου στην Πατρίδα". (*Α. Δημαράς, ο.π. σ. 30*).

Επειδή όμως στη πατρίδα μας καμιά καλή πράξη δεν μένει ατιμώρητη, η κριτική που ασκήθηκε στην εκπαιδευτική πολιτική του Βενιζέλου ήταν αμείλικτη. Σύγχρονοι μελετητές υποστηρίζουν ότι η διακηρυγμένη πρόθεση του Βενιζέλου ήταν να κατοχυρώσει το αστικό καθεστώς, να εμποδίσει την ταξική κινητικότητα και να διατηρήσει τη διάκριση των τάξεων. Χωρίς να είμαι ειδικός, νομίζω ότι οι διακηρύξεις του Βενιζέλου του 1928 για τον περιορισμό της αθρόας παραγωγής ημιμαθών αποφοίτων των σχολείων κλασικής εκπαίδευσης, οι οποίοι δεν γνωρίζουν καμμία παραγωγική εργασία, αλλά επιδίδονται σε θεσιθηρία (αυτό σας θυμίζει κάτι;) μάλλον επιδίωκαν να παράσχουν εις εκάστην κοινωνικήν τάξιν "την αρτιωτέραν εις αυτήν αναγκαιούσαν γενικήν μόρφωσιν". (*Α. Δημαράς ο.π. σ. 29*). Σε μία χώρα όπου το 1920 με την τότε απογραφή υπήρχαν 527 αναλφάβητοι στους χίλιους κατοίκους έπρεπε να μπορέσουν οι αγρότες, οι εργάτες και οι τεχνίτες να αποκτήσουν στο δημοτικό, τουλάχιστον τις δεξιότητες εκείνες που θα τους επέτρεπαν να αυξήσουν τα μέσα βιοπορισμού τους. Ο Ελ. Βενιζέλος είχε να παλέψει με τη δυσπιστία, τον συντηρητισμό των παραδοσιακών και απομονωμένων από τις εξελίξεις συγκεκριμένων κατηγοριών του Ελληνικού πληθυσμού. Θυμάμαι πριν πολλά χρόνια σε μια κοινωνική συνάντηση, που ο Ευάγγελος Αβέρωφ, είπε ότι όταν εκείνος ως νεαρός βενιζελικός άκουγε κάποιο προεκλογικό λόγο του Ελ. Βενιζέλου όπου ανήγγελλε ότι με τους εισαγόμενους από την Αμερική σπόρους θα διπλασιαστεί η στρεμματική παραγωγή σίτου στην Ελλάδα, οι αγρότες ακροατές έλεγαν μεταξύ τους "Α τον ψεύτη κοίτα τι παραμύθια λέει"

Αυτές οι εξαγγελίες όμως υλοποιήθηκαν και ξεπεράστηκαν και ήδη από το 1914 ενισχύθηκε η ταξική κινητικότητα με τον ν. 242 "περί αποστολής εις Εσπέριαν Υποτρόφων του Κράτους προς σπουδήν της κτηνιατρικής" και τον ν. 246/1914 "περί αποστολής υποτρόφων προς

σπουδήν της γεωπονίας, της γεωργικής μηχανικής και υδραυλικής, "με τον ν. 4810/1930" περί εισαγωγής υποτρόφων του Κράτους εις την εν Θεσσαλονίκη Αμερικανικήν Γεωργικήν και Βιομηχανικήν Σχολήν και εις άλλας ιδιωτικές γεωργικάς σχολάς". Με άλλες αποφάσεις, που ευνοούσαν την εγκατάσταση σχολείων, όπως το Ανατόλια, με υποτροφίες για τους αρίστους, με τον νόμο του 1931 για την ίδρυση ξένων σχολείων, ο Ελ. Βενιζέλος υλοποιούσε το όραμα μιας εξωστρεφούς, ανοικτής ευρωπαϊκής Ελλάδας, που αύξησε την παραγωγή της και την παραγωγικότητά της αλλά και το μορφωτικό επίπεδο των κατοίκων της.

Ενδεικτικό της πίστης του Ελ. Βενιζέλου στην πρόοδο μέσω της παιδείας είναι ένα συγκινητικό άρθρο που αναδημοσίευσε η "Εστία" στο φύλλο της της 2.12.2013 από το φύλλο της 2.12.1923 και αναφέρεται στην ημέρα των εκλογών της 1.11.1920. Ο δαφνοστεφής Ελ. Βενιζέλος που ήταν ένας από τους πρωταγωνιστές της Συνδιάσκεψης των Παρισίων του 1919 (βλ. *Margaret McMillan Οι Ειρηνοποιοί, Εκδ. Θεμέλιο Αθήνα 2005, σελ. 453 επ. Κεφάλαιο 25 "Ο Μεγαλύτερος Έλληνας Πολιτικός μετά τον Περικλή"*) σκεφτόταν εν μέσω των μηνυμάτων που του έρχονταν από όλα τα μέρη της Ελλάδος για τη θριαμβευτική επανεκλογή του (που διαψεύστηκε οικτρά την επόμενη το πρωί) τι θα έκανε την επόμενη ημέρα ως Πρωθυπουργός:

"Αύριον το πρωί, πολύ ενωρίς, λέγει με ήρεμον φωνήν, θα υπάγω εις το Πανεπιστήμιον. Και θα επισκεφθώ έπειτα και τα άλλα μας σχολεία, δια να εκλέξω μόνος μου πεντακόσια, χίλια παιδιά, ίσως και περισσότερα, τα καλλίτερα, τα τιμιώτερα, τα εργατικώτερα. Θα τα στείλω δια τέσσερα ή πέντε έτη, δαπάναις του Κράτους, εις την Ευρώπην και την Αμερικήν, με την σύστασιν όχι μόνον να τελειοποιηθούν εις τον κλάδον των, αλλά προ παντός να μάθουν να ζουν, όπως ζη σήμερον ο πολιτισμένος κόσμος και όπως ημείς δυστυχώς δεν γνωρίζομεν ακόμη να ζώμεν. Από αυτά τα παιδιά θα βγουν οι διδάσκαλοι, οι δικασταί, οι νομάρχαι, οι δήμαρχοι, που θα δώσουν νέαν ζωήν εις τον τόπον μας. Ημείς εν τω μεταξύ εδώ θα τους προλειάνωμεν το έδαφος. Θα στερεώσωμεν απολύτως από εξωτερικής απόψεως την Μεγάλην Ελλάδα. Θα την αναδιοργανώσωμεν οικονομικώς. Θα πραγματοποιήσωμεν όλα τα μεγάλα έργα, που θα φέρουν την χώραν μας εις στενωτέραν επαφήν με την Ευρώπην και θα της δώσουν πλούτον απίστευτον. Και θα παραδώσωμεν έπειτα την Ελλάδα μεγάλην, πλουσίαν, ισχυράν εις την νέαν γενεάν, η οποία μόνη θα δυνηθή να αναπλάση ηθικώς την χώραν. Έτσι μετ' ολίγον καιρόν θα ημπορέσω και εγώ να αποσυρθώ και να απαλλάξω τον Ελληνικόν λαόν της τυραννίας μου."

Ο Ελ. Βενιζέλος προσεταιρίστηκε και ενέταξε στον κύκλο του το μεγαλύτερο μέρος των διανοούμενων της εποχής, τον Τριανταφυλλίδη, το Γληνό στην αρχή, το Δελμούζο και τους αριστείς της διάνοησης. Μεταξύ αυτών και ο Στέφανος Δέλτα, από τους πρωταγωνιστές της

ιδρύσεως και μέγας δωρητής του Κολλεγίου Αθηνών, μέλος της Επιτροπής Αποκαταστάσεως Προσφύγων και πρώτος Διοικητής της Αγροτικής Τράπεζας το 1928. Ήταν σύζυγος της Πηνελόπης Δέλτα, δευτερότοκης θυγατέρας του Εμμανουήλ Μπενάκη, Υπουργού του Βενιζέλου, μεγάλου εθνικού ευεργέτη και μεγάλου δωρητή του Κολλεγίου Αθηνών. Σκεφθείτε, ότι όπως διάβασα σε ένα μικρό βιβλίο της Έλενας Βενιζέλου, όταν ο Ελ. Βενιζέλος ήταν στενοχωρημένος από τις μεταστροφές της πολιτικής συγκυρίας, για να αποσυμπιεσθεί μετέφραζε Θουκυδίδη. Αντίστοιχα, ο Δέλτα μετέφραζε τα "Εις Εαυτόν" του Μάρκου Αυρήλιου, Κλεάνθη και Επίκτητο.

Μέσα σ' αυτό το κλίμα δημιουργήθηκε το Κολλέγιο Αθηνών. Όπως γνωρίζετε στον ιδρυτικό νόμο του Κολλεγίου συνδυάζεται η Αμερικανική εκπαίδευση με την Ελληνική και παρέχονται ευχέρειες διδασκαλίας των μαθημάτων στην Αγγλική γλώσσα, ώστε να επιτευχθεί το καλλίτερο δυνατό αποτέλεσμα για την εκπαίδευση των μαθητών. Στην ομιλία του στη τελετή εγκαινίων του Μπενάκειου Διδακτηρίου του Κολλεγίου Αθηνών της 25.5.1929, ο Ελευθέριος Βενιζέλος έδωσε λύση και θέμα της συνύπαρξης δημόσιων και ιδιωτικών σχολείων λέγοντας:

"Γνωρίζετε ότι εις τα ιδιωτικά εκπαιδευτήρια γίνεται δυνατόν όπως πραγματοποιούνται αι μεγαλύτεραι και επιτυχέστεραι καινοτομιαί διότι τα ιδιωτικά εκπαιδευτήρια τελούντα απλώς υπό την εποπτείαν του Κράτους και συμμορφούμενα μόνον προς τας γενικάς κατευθύνσεις του, έχουν την ελευθερίαν της οποίας στερούνται τα δημόσια και δια τούτο δύναται να επιτελέσουν μεγαλυτέρας προόδους. Τας προόδους αυτάς περιμένομεν να πραγματοποιήση το Κολλέγιον Αθηνών και τοιαύτην έχων γνώμην περί της σημασίας του Κολλεγίου είναι περιττόν να προσθέσω ότι εύχομαι ή μάλλον πιστεύω ότι η εκφρασθείσα ευχή υπό του κ. Δέλτα θα πραγματοποιηθή".

Την ίδια περίπου εποχή, το 1920 ένας άλλος ένθερμος υποστηρικτής του Ελευθερίου Βενιζέλου, ο Σωτήριος Ανάργυρος στη διαθήκη του κληροδοτεί μεγάλο μέρος της περιουσίας του στην Εκτελεστική Επιτροπή της Αναργυρείου και Κοργιαλενείου Σχολής Σπετσών "προς πλήρη επιτυχίαν και εκπλήρωσιν του σκοπού της, δηλαδή την ίδρυσιν εν Σπέτσαις Σχολής κατά το σύστημα των εν Αγγλία Σχολών Public Schools, ως το Eton και Harrow κ.λπ. δια την αρτίαν μόρφωσιν, ηθικήν διαπαιδαγώγησιν και σωματικήν ανάπτυξιν ου μόνου ικανών προς χρηστήν διοικήσιν, αλλά και χρηστών τον χαρακτήρα, σεμνών το ήθος και υγιών το σώμα". (Γεωργίου Π. Σταματίου, *Ο Εθνικός Ευεργέτης Σωτήριος Ανάργυρος. Η ζωή και το έργο του*, Αθήνα β' εκδ. 2001 Έκδοση Αναργυρείου και Κοργιαλενείου Σχολής Σπετσών, σ.206). Προβλεπόταν ακόμη να προϊσταται της Σχολής Άγγλος Headmaster. Στις 28.10.1928 ο

Πρωθυπουργός Ελευθέριος Βενιζέλος και ο Υπουργός Παιδείας Κωνσταντίνος Γόντικας κατέπλευσαν επί του αντιτορπιλικού "Πάνθηρ" στις Σπέτσες και επισκέφθηκαν τη Σχολή προς υποστήριξη του έργου της (*Σταματίου, ο.π. σ. 165επ*).

Στη συγκινητική μέχρι δακρύων διαθήκη του τέλους, ο Στέφανος Δέλτα δικαιολογείται στα παιδιά του, γιατί δεν τους αφήνει πολλά πράγματα να μοιραστούν, καθώς τα διέθεσε για την πραγματοποίηση του παλιού του ονείρου, της συμμετοχής στην εκπαίδευση των Ελληνοπαίδων (*Στέφανου Δέλτα, Το Κολλέγιον Αθηνών, Αθήνα 2004, σ.58*).

Αυτός ο δημιουργικός οίστρος διαπέρασε πριν ένα αιώνα την Ελλάδα και έδωσε μια τεράστια ώθηση στον εκσυγχρονισμό των θεσμών και της κοινωνίας. Ήταν σαν μια περίοδος ύστερου διαφωτισμού για την Ελλάδα, μια και η χώρα μας το 18^ο αιώνα ήταν υπό Τουρκική κατοχή και ο διαφωτισμός της Δύσης δεν την άγγιξε παρά μόνο σε περιορισμένη έκταση με τον Κοραή και τους ομοίους του και σε συγκινησιακό επίπεδο με το Ρήγα Φεραίο.

Βλέποντας την περίοδο αυτή (χωρίς να την εξιδανικεύουμε) έμοιαζε σαν δειλά να υπήρχε η δυνατότητα να ξαναανοίξει τις πύλες του το Λύκειο του Αριστοτέλη και να επικρατήσει ένας εκσυγχρονιστικός ορθολογισμός. Φαινόταν μαζί με το μεγαλείο της κοινωνικής προσφοράς να μπορεί να ανατείλει στη χώρα μια μακρά περίοδος ακμής και ευημερίας.

Που χάθηκε αυτή η ζωτική ορμή (το *élan vital*) για να θυμηθούμε τον Bergson;

Ας γυρίσουμε λοιπόν πίσω στη σημερινή πραγματικότητα. Η δική μου γενιά, η πρώτη στην ιστορία που δεν έζησε πόλεμο, που είχε την τύχη να εκπαιδευτεί και τη δυνατότητα να ταξιδέψει ανεμπόδιστα και αυτή που ακολούθησε τη δική μου με την απεριόριστη πρόσβαση στη πληροφόρηση και στη διάχυση της γνώσης μοιάζουν εγκλωβισμένες σε ένα αυτάρεσκο και αδιέξοδο σύμπαν. Αντί να οικοδομήσουμε πάνω στις στέρεες βάσεις που μας άφηνε η βενιζελική εξωστρέφεια και η προϊούσα ευμάρεια, φαίνεται να έχουμε πιαστεί στον ιστό των προκαταλήψεων, των μανιχαϊστικών θεωριών, των συνωμοσιολογιών και να αποφεύγουμε να δούμε κατάματα την πραγματικότητα. Ο Kafka έγραφε σε κάποιες σκέψεις του, ότι μπροστά στο φοβισμένο άνθρωπο ο κόσμος αποκτά γροθιές, ενώ μπρος στο θαρραλέο θρυμματίζεται σαν καθρέφτης που σπάει. Έτσι, ο κόσμος μας φαίνεται εχθρικός, επειδή δεν είχαμε το θάρρος να τον κατανοήσουμε και την λογική για να τον εξημερώσουμε.

Στο δημόσιο διάλογο δεν επικρατεί ο ορθός λόγος. Στη δημόσια αντιπαράθεση δεν ανταλλάσσονται επιχειρήματα. Η φωνή υπερισχύει. Η θρασεία ατάκα αναπαράγεται. Στη Βουλή ακόμη και ο σωματότυπος και ο τρόπος έκφρασης ορισμένων νεοεισελθόντων ξενίζει

και παραπέμπει ευθέως σε παραβατικές συμπεριφορές. Στον κοινωνικό διάλογο κάθε αλλαγή είναι κατακριτέα. Στο κοινωνικό ασυνείδητο αρχίζει να επικρατεί η ιδέα ότι κάποιος από μηχανής Θεός θα μας βγάλει από το αδιέξοδο και θα μας επαναφέρει στην πρότερη πρόσκαιρη μακαριότητα. Οι διανοούμενοι, όσοι υπάρχουν, πλην εξαιρέσεων εσίγησαν. Οι υπόλοιποι μοιάζουν με άνοστη γαρνιτούρα σε ανούσιες ή εμπαθείς πολιτικές συζητήσεις.

Μη όντας οικονομολόγος επιτρέψτε μου να θεωρώ ότι το σημερινό πρόβλημα της Ελληνικής κοινωνίας δεν είναι στην βάση του οικονομικό, αλλά πρόβλημα ορθολογισμού. Και στον τομέα της παιδείας, η αδιαφορία πολλών για γνώση και η εστίαση στο χαρτί ή το πιστοποιητικό οδηγεί στη παρακμή της παραγωγικής σκέψης και δράσης. Ξοδέψαμε τη δεκαετία του 1980 και του 1990 συζητώντας αν θα πρέπει να υπάρχει ιδιωτική ή μόνο δημόσια εκπαίδευση και αναλώσαμε τον υπόλοιπο μέχρι σήμερα χρόνο στον Ελληνοκεντρισμό της παιδείας μας και στο αν θα πρέπει να υπάρχουν πρότυπα ή πειραματικά σχολεία και πως θα πρέπει να εισάγονται οι μαθητές σε αυτά.

Στερήσαμε από τους δασκάλους τη δυνατότητα να αποκλίνουν από το αυστηρό πρόγραμμα του Υπουργείου, από το ένα και μοναδικό βιβλίο, τους στερήσαμε τη δυνατότητα να καινοτομούν και να εμπνέουν.

Τι πρέπει λοιπόν να κάνουμε; Μια και δεν είμαστε πολιτικοί να μπορούμε να αλλάξουμε τις τύχες της χώρας ούτε επαναστάτες να πάρουμε το νόμο στα χέρια μας, ας ακολουθήσουμε το δίδαγμα του Voltaire στον Candide που καταλήγει, ότι πρέπει ο καθένας μας να καλλιεργεί τον κήπο του, να προσφέρει δηλαδή στο μικρόκοσμό του ότι μπορεί σε παράδειγμα και ήθος. Να κάνει όσο πιο πολύ φως από το σκοτάδι γύρω του, όπως θα έλεγε και ο Καζαντζάκης στην Ασκητική του.

Σήμερα ο ρόλος της παιδείας και των δασκάλων είναι κρισιμότερος από ποτέ. Και πολύ πιο δύσκολος. Γιατί ο δάσκαλος πριν εκατό ή πενήντα χρόνια είχε τη δυνατότητα να διαμορφώσει παιδιά, που δεν ήξεραν και πολλά πράγματα και δεν είχαν άποψη για όλα τα θέματα. Σήμερα, ο δάσκαλος έχει να αντιμετωπίσει παιδιά των ίδιων ηλικιών που έχουν ήδη υποστεί ένα απίστευτο καταιγισμό ανέλεγκτων και αποπροσανατολιστικών πληροφοριών και τείνουν να διαμορφώσουν απόψεις πριν καν αντιληφθούν την ουσία των θεμάτων που συζητούν.

Οι δάσκαλοι έχουν να παλέψουν και με ένα κοινωνικό περιβάλλον αρκετά αδιάφορο για την ουσία και ένα εκπαιδευτικό σύστημα που καταλήγει σε εισαγωγικές εξετάσεις αποστήθισης. Ο δάσκαλος δεν έχει πια μόνο ως ρόλο να διδάξει πρωτογενώς τον τρόπο παραγωγής σκέψης, αλλά συχνά να ανατάξει το στρεβλό τρόπο με τον οποίο προσλαμβάνονται και αναλύονται οι

πληροφορίες. Για να το πω μεταφορικά, ο δάσκαλος καλείται από γενικός παιδίατρος να γίνει εξειδικευμένος νευροχειρουργός.

Στους δασκάλους, σε εσάς λοιπόν, πολλοί από εμάς εναποθέτουμε τις ελπίδες μας και ίσως μεταφέρουμε τις ενοχές μας για όσα εμείς οι υπόλοιποι δεν κάνουμε.

Σας καλούμε και σας παρακαλούμε να μεταλαμπαδεύσετε εκτός από τις γνώσεις που επιβάλλει ένα αρτηριοσκληρωτικό κρατικό πρόγραμμα κυρίως την αγάπη για γνώση, την περιέργεια, την ανάγκη να επεκτείνει κανείς τα όρια του, την αέναη αναζήτηση, υποβάλλοντας κάθε δοξασία στη βάσανο της λογικής. Και να προωθήσετε τη καλλιέργεια του ατομικού ήθους και της κοινωνικής προσφοράς και αλληλεγγύης.

Τα αποτελέσματα δεν θα είναι άμεσα, θα είναι όμως εντυπωσιακά σε ατομικό και σε συλλογικό επίπεδο.